

ПРОФЕСІОГРАМА Й ПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У статті розглядається проблема формування професіоналізму сучасного вчителя історії, дається характеристика понять професіограма та професійний портрет, якими найчастіше користуються для визначення професійної майстерності педагога, адже саме професіограма дозволяє з сучасної точки зору підійти до розуміння педагогічної професії, уточнити її роль в сучасному світі. Дається аналіз проблеми в психолого-педагогічній літературі, де зазначається, що при побудові професіограми необхідно враховувати три основні вимоги: професійну компетентність, гуманістичну спрямованість і міжособистісні відносини.

Ключові слова: професійний портрет, професіограма, ціннісно-смісловий, мотиваційний компонент, когнітивний компонент, процесуально-методичний компонент, рефлексивний компонент.

Постановка проблеми. Останнім часом все частіше починає з'являтися таке поняття як "професіограма" різних професій. Як правило, професіограма являє собою комплекс вимог, необхідних для "ідеального" працівника, що займає ту чи іншу посаду. Професіограми можуть мати як загальний характер, наприклад, професіограма менеджера, педагога, лікаря, так і бути більш конкретними й складатися керівниками або співробітниками кадрової служби підприємства стосовно конкретної посади.

Проблема професіограми вчителя сьогодні цікавить вчених-педагогів, психологів, соціологів. Подібний інтерес пов'язаний, насамперед з тим, що професіограма дозволяє з нової, сучасної точки зору підійти до розуміння й визначення педагогічної професії, уточнити її роль в сучасному світі, донести важливість педагогічної професії до студентів і молодих фахівців, підкріпити їх мотивацію і прагнення знайти себе саме в професії педагога, незважаючи на складності, які відчувають її представники в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професіограми є сферою інтересів таких вчених, як І.А. Зимняя, Є.І. Холостов, П.Д. Павленок, В.А. Крутецький та ін. І.А. Зимняя у своїх дослідженнях, розглядаючи проблему професіоналізму педагога, вважає, що при побудові професіограми необхідно враховувати три основні вимоги: професійну компетентність, гуманістичну спрямованість і міжособистісні відносини. Даний термін вона визначає як ідеальну модель "вчителя, викладача, класного керівника, педагога, зразок, еталон, в якій представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель: знання, вміння, навички для виконання професійних функцій" [3]. Відомий психолог В.А. Крутецький пропонує наступну структуру професіонально значущих якостей особистості та вмінь, які необхідно мати вчителю: світогляд особистості ("виховує лише той, хто сам вихований"); позитивне ставлення до педагогічної діяльності ("не може бути хорошим учителем той, хто байдуже ставиться до своєї роботи"); педагогічні здібності; професійно-педагогічні знання, вміння та навички – знання в галузі предмета й технології навчання [4, с. 322-333]. В.А. Сухомлинський виділяє чотири ознаки педагогічної культури вчителя: володіння академічними знаннями, необхідними і достатніми для того, щоб можна було звернутися до розуму й серця вихованця; регулярне вивчення й аналіз літератури (педагогічної, психологічної, методичної тощо); володіння знаннями про різні методи вивчення дитини; володіння мовною культурою [7, с. 53-66].

Головною й постійною вимогою, що висувається до вчителя історії, є наявність спеціальних знань у тій галузі, якій він навчає, широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури й моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання й виховання учнів, любов до дітей, до педагогічної діяльності. Без будь-якого з перерахованих елементів успішна педагогічна робота неможлива. Тому **метою даної статті** є характеристика понять "професіограма" та "професійний портрет" сучасного вчителя історії, адже саме ці категорії найчастіше використовуються для визначення професійної майстерності сучасного педагога.

Властивості та якості професіонала не є вродженими. Вони формуються систематичною й наполегливою працею, величезною роботою майбутнього вчителя історії над собою. Не випадково вчителів багато, а обдарованих і талановитих серед них, які блискуче виконують свої обов'язки, одиниці. Додатковими, але відносно стабільними вимогами до вчителя історії, є товариськість, артистичність, весела вдача, гарний смак. Ці якості важливі, однак у меншому ступені. Без кожної з таких якостей окремо вчитель цілком може обійтися. Головні та другорядні педагогічні якості в сукупності становлять

індивідуальність майбутнього вчителя історії, в силу якої кожен гарний вчитель являє собою унікальну й своєрідну особистість.

Більш складне для вирішення питання про головні та другорядні мінливі вимоги до вчителя історії, необхідні в даний момент розвитку суспільства, в даний час і на даному робочому місці. Нова ситуація, що складається в суспільстві, ставить нові цілі навчання й виховання. Головна тенденція сучасного прогресивного розвитку суспільства – демократизація життя. Значно розширилися можливості для встановлення прямих політичних, соціальних, господарських і культурних зв'язків між людьми.

Сучасна ситуація в освіті цікава тим, що вчителю історії доводиться діяти в умовах соціальної мінливості. У короткі терміни змінилися уявлення про систему цінностей, умови розвитку самого суспільства. Сучасні процеси активізують завдання підготовки молоді до життя в умовах нової цивілізації, що базується на пріоритеті цінності людської моралі й культури. Перехід до інформаційного суспільства веде до зміни інформаційного простору школярів. Учитель історії як і раніше виступає основним джерелом інформації, але виникає й необхідність організації самостійної роботи школярів з джерелами, щоб учні могли формувати власний погляд на історичні події. Перехід до громадянського суспільства створює можливості вибору альтернативних точок зору, формування вміння відстоювати свою громадянську позицію. Відбувається зміна культур: від книжкової культури до так званої екранної культури. Нинішнє покоління школярів менше читає, більше дивиться телевізор, працює за комп'ютером. Виникає необхідність актуалізації наявних у школярів уявлень, асоціацій. Тому відповідальність за успішне здійснення цілей і завдань історичної освіти, в першу чергу, лежить на вчителів історії.

Як вже було зазначено, при визначенні рівня професіоналізму учителя сьогодні користуються найчастіше категоріями: професіограма й професійний портрет. Звернемося до визначення цих понять.

Професіограма – опис техніко-технологічних, економічних, правових характеристик конкретної діяльності та професійно-значущих медичних, психологічних і педагогічних показників і протипоказань до роботи. У стандарті вищої педагогічної освіти визначена кваліфікаційна характеристика, яка містить опис готовності до здійснення навчання й виховання учнів з урахуванням специфіки досліджуваного предмета, а також перелік професійних знань, необхідних для вирішення педагогічних, науково-методичних та організаційно-управлінських завдань. Професійний портрет враховує особливості методичного досвіду, індивідуальності й особистості вчителя історії. З цієї точки зору професійний портрет вчителя історії швидше відображає його індивідуальні здібності до вирішення педагогічних завдань на професійному рівні. Професіонал, перш за все, усвідомлює сенс своєї діяльності, розуміє роль навчального предмета історії у розвитку індивідуальності учня, усвідомлює цінності історичного досвіду для пізнання сьогодення й прогнозування майбутнього. Сенс історії як навчального предмета полягає в тому, що дитина повинна навчитися оцінювати сьогодення під кутом зору минулого.

Першим елементом професіоналізму є ціннісно-смысловий, який відображає систему цінностей, установок, смислів професійної поведінки.

Мотиваційний компонент полягає в наявності мотивів досягнень, реалізації творчого потенціалу та індивідуальної успішності як професійної, так і мистецької.

Когнітивний компонент професіоналізму може бути представлений індивідуальною системою знань історичного, методичного, методологічного, психологічного і технологічного характеру. Ці знання є орієнтовною основою для проектування навчального процесу.

Процесуально-методичний компонент професіоналізму полягає у наявності розвинених здібностей, які забезпечують моделювання, проектування, конструювання та реалізацію проектів методичної діяльності.

Уміння виявляти індивідуальні особливості методичної діяльності, аналізувати результати своєї навчальної діяльності, визначати проблеми в організації процесу навчання історії становить зміст рефлексивного компонента професійної діяльності.

Інтегративним показником професіоналізму вчителя історії є індивідуальний стиль методичної діяльності. Таким чином, оптимальне поєднання індивідуального стилю, помножене на почуття особистої відповідальності за результати своєї діяльності по духовному розвитку молоді за допомогою навчального предмета історії, є умовою професійної компетентності вчителя історії.

Слід зазначити, що розвиток професійної майстерності можливо тільки через розвиток індивідуального стилю викладання, що в свою чергу призводить до зміни професійних якостей.

Таким чином, вчитель історії (професіонал) – це людина, здатна вибудувати траєкторію свого духовного й особистісного професійного розвитку, пов'язаного з освоєнням і вибором культурних смислів історичного розвитку, самовизначенням у системі цінностей педагогічної діяльності.

Виходячи з розглянутих тенденцій у розвитку системи історичної освіти, П.А. Баранов виділяє важливі професійно-педагогічні вміння вчителя історії:

- визначати рівень особистісного розвитку учнів; ставити педагогічні цілі різної масштабності з урахуванням можливостей досліджуваної теми;
- видозмінювати форми проведення уроку, навчальні завдання та види діяльності учнів з урахуванням поставлених перед уроком особистісно розвиваючих завдань;

- використовувати різноманітні гуманітарні фактори навчання історії; спонукати школярів до осмислення філософсько-світоглядних висновків на основі досліджуваного матеріалу;
- створювати педагогічні ситуації з методологічним, морально-естетичним змістом;
- застосовувати дискусійні форми навчання, виявляти високу культуру, особиста чарівність, ерудицію при викладі матеріалу;
- планувати й проводити систему уроків, протягом яких послідовно ставиться проблема, що вимагає колективних зусиль для її вирішення;
- застосовувати гуманітарно-орієнтовані освітні технології, при яких затребувані особистісні якості учня – прагнення усвідомити сенс вивчення історії, проявити самостійність і внутрішню мотивацію її засвоєння, спробувати особисто витлумачити історичні явища;
- ускладнювати форми роботи, пізнавально-проблемні завдання та вимоги до учнів у міру розвитку їх самостійності, креативності при [1].

Розвиток професійних якостей можливо декількома шляхами. Насамперед, це – індивідуальний стиль викладання. Аналіз педагогічної літератури, присвяченої стилям викладання, дозволив зробити наступні висновки. Встановлено, що стиль педагогічної діяльності залежить від безлічі чинників: психічного складу людини, її ціннісних орієнтацій, рівня освіти й загальної культури, впливу найближчого соціального оточення [2].

Другим напрямком розвитку професіоналізму вчителя історії є інноваційна діяльність, яка забезпечує розвиток процесу навчання історії. В якості інноваційних полів можна виділити концепції та моделі історичної освіти, зміст навчального предмета в різних освітніх установах, технології та сучасні засоби навчання історії. Вчителю необхідно насамперед усвідомити інноваційні ідеї в сучасній освіті. До таких ідей можна віднести ідею розвиваючого навчання, особистісно орієнтованого навчання, продуктивного навчання. Основною тенденцією розвитку сучасної освіти є перехід від традиційного до інноваційного навчання. Основними рисами інноваційного навчання є: орієнтація на процес навчання; суб'єкт-суб'єктні відносини; орієнтація освітнього процесу на самоцінність учня; проектування освітнього середовища; результатом навчання є здатність учня до самовизначення і саморозвитку. Ці ідеї учителем історії повинні бути сприйняті як норми методичної діяльності.

Виходячи з цього, переглядаються цілі навчання історії, які повинні бути орієнтовані на розвиток, насамперед, історичної свідомості. Провідними напрямками гуманізації історичної освіти є "олюднення історії", збагачення навчального матеріалу цінностями загальнолюдського характеру; розкриття світу людини певної епохи; показ багатоваріантності шляхів історичного розвитку; посилення особистісного, емоційно-ціннісного аспекту змісту через розгляд питань історичної науки, що носять дискусійний характер, через виклад альтернативних точок зору.

Також на основі аналізу психолого-педагогічної літератури можна визначити складові професіограми сучасного вчителя історії, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Професіограма вчителя історії		
Складові професіограми	Компоненти складових	
	Теоретичний (знання)	Практичний (вміння)
Психологічна	знання в області вікової психології та фізіології дітей відповідного віку	виховні вміння
Педагогічна	знання з загальної дидактики та методології викладання	дидактичні вміння викладання
Предметна	спеціальні знання вчителя-предметника	конкретно-предметні спеціальні вміння
Науково-дослідницька	цілісне уявлення вчителя про педагогічну науку як систему знань і методів пізнання	науково-дослідницькі та експериментаторські вміння, а також вміння саморозвитку та самовдосконалення

Висновок. Перехід українського суспільства у новий стан свого розвитку закономірно поєднується з удосконаленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й системи освіти. Однак, які б реформи й модернізації в галузі освіти не відбувалися, всі вони зрештою фокусуються на вчителів як творчій, соціально активній, професійно компетентній особистості, котра адаптована до

неоднозначних суспільних реалій і спроможна передавати свій досвід молодому поколінню у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Виходячи з реалій сьогодення, професіограма вчителя не є усталеним поняттям, бо суспільний розвиток висуває до складових професіограми нові вимоги, що знаходить відображення в нових вимогах до особистості та професійної діяльності вчителя, рівня його знань, вмінь і навичок.

Використані джерела

1. Баранов П.А. О тенденциях развития современного школьного исторического образования / П.А. Баранов // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2001. – № 3. – С. 21-26.
2. Вяземский Е.Е. Историческая наука и историческое образование: некоторые проблемы теории и методологии / Е.Е. Вяземский // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2001. – № 3. – С.13–21.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rsuh.ru/article.html?id=50758>.
4. Krutetskiy V.A. Psikhologiya / V.A. Krutetskiy. – М., 1986. – 336 s.
5. Постников П.Г. Профессиональный портрет учителя истории / П.Г. Постников // Подготовка учителей и развитие системы повышения квалификации в области преподавания истории в средней школе: Материалы международного семинара. – Екатеринбург, 1998. – С. 158-160.
6. Троицкий Ю.Р. Новая технология исторического образования / Ю.Р. Троицкий // История. Приложение к газете "Первое сентября". – 1994. – № 45.
7. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1984. – 254 с.

Yermolenko A.

JOB DESCRIPTION AND PROFESSIONAL PORTRAIT OF A MODERN HISTORY TEACHER

The article deals with the problem of forming of professionalism of a modern History teacher. It also explains concepts "job description" and "professional portrait", which are often used for defining the professional value of a teacher as job description lets to understand the profession of a teacher, specify its role nowadays. There is an analysis of the problem in psychological – pedagogical literature. Three main demands should be mentioned such as professional competence, humanistic orientation and interpersonal relations. The author also mentions the elements of job description of a modern History teacher: axiological, conative, procedurally-methodological and reflexive. Job description components are defined such as psychological, pedagogical, presentive and research. There is an idea that job description is not a set expression. Changes in the society are reflected in new demands to a person and professional activity of a teacher, in the level of their knowledge, abilities and skills.

Key words: *professional portrait; job description; axiological, conative, cognitive, procedurally-methodological, reflexive, job description elements; psychological, pedagogical, presentive and research components of job description.*

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015